ZAMONAMIZGA ONA TILI FANINING AHAMIYATI

Apsatarova Madinabonu
Chirchiq davlat pedagogika unversiteti Maktabgacha va boshlang`ich ta`lim fakulteti
Boshlang`ich ta`lim yo`nalishi talabasi
abdusattorova2506@gmail.com
Ilmiy rahbar: Bo’ronova Iroda
Ona tili kafedrasi o`qituvchisi
Irodaburonovna86@gmail.com +998885494444

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24489688

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt jadal rivojlanib borayotgan zamonaviy davrda ona tili fanining jamiyat hayoti va yosh avlod tarbiyasidagi beqiyos o‘rni tahlil qilingan. Maqolada milliy o‘zlikni saqlab qolish, tanqidiy fikrlash va nutq madaniyati kabi XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishda ona tilining poydevor ekanligi yoritilgan. Shuningdek, o‘zbek tilining internet tarmog‘i hamda zamonaviy dasturiy ta’minotlardagi mavqeini mustahkamlash masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili, milliy o‘zlik, globallashuv, nutq madaniyati, XXI asr ko‘nikmalari, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, tafakkur, ma’naviy meros.

Аннотация. В данной статье анализируется неоценимая роль родного языка в жизни общества и воспитании молодого поколения в современную эпоху стремительного развития глобализации, цифровых технологий и искусственного интеллекта. В работе освещается значение родного языка как фундамента в сохранении национальной идентичности, а также в формировании навыков XXI века, таких как критическое мышление и культура речи. Кроме того, рассмотрены вопросы укрепления позиций узбекского языка в сети Интернет и современном программном обеспечении.

Ключевые слова: родной язык, национальная идентичность, глобализация, культура речи, навыки XXI века, цифровые технологии, искусственный интеллект, мышление, духовное наследие.

Abstract. This article analyzes the invaluable role of the native language in society and the upbringing of the younger generation in the modern era of rapid globalization, digital technologies, and artificial intelligence. The paper highlights the importance of the native language as a foundation for preserving national identity and developing 21st-century skills such as critical thinking and speech culture. Furthermore, issues of strengthening the position of the Uzbek language on the Internet and in modern software are examined.

Keywords: native language, national identity, globalization, speech culture, 21st-century skills, digital technologies, artificial intelligence, thinking, spiritual heritage.

XXI asrning uchinchi o‘n yilligida insoniyat axborot almashinuvi tezlashgan, raqamli ekotizimlar va sun’iy intellekt texnologiyalari kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan yangi sivilizatsiya bosqichiga qadam qo‘ydi. Bunday sharoitda tilshunoslik va ona tili ta’limi oldida turgan vazifalar tubdan yangilanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmoni hamda “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6084-son Farmoni ona tilini zamonaviy ilm-fan, axborot texnologiyalari va xalqaro muloqot tiliga aylantirishning huquqiy-me’yoriy asoslarini belgilab berdi [1, 2].

Zamonaviy lingvodidaktika va pedagogikada ona tili endilikda faqatgina grammatik qoidalar va imlo me’yorlarini o‘rgatuvchi fan sifatida emas, balki shaxsning kognitiv (bilish) qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, milliy mentalitetni asrovchi va raqamli makonda raqobatbardosh kadrlar tayyorlovchi strategik vosita sifatida qaralmoqda.

1. Globallashuv jarayonida milliy o‘zlik, lingvokulturologik kod va ma’naviy meros himoyasi

Globallashuv jarayonlari dunyo xalqlarining madaniy, iqtisodiy va lisoniy integratsiyasini misli ko‘rilmagan darajada kuchaytirmoqda. YUNESKOning xalqaro hisobotlariga ko‘ra, dunyodagi mavjud tillarning katta qismi axborot-kommunikatsiya makonida faol qo‘llanilmaganligi sababli asta-sekin iste’moldan chiqish xavfi ostida qolmoqda [3]. Shu nuqtayi nazardan, ona tili millatning ma’naviy immuniteti va o‘ziga xosligini saqlab turuvchi bosh omil vazifasini o‘taydi.

Taniqli tilshunos olim N. Mahmudov ta’kidlaganidek, til faqatgina aloqa quroli emas, balki xalqning ruhiyati, tarixiy xotirasi va dunyoni idrok etish tarzini o‘zida mujassam etgan murakkab fenomendir [4]. Ona tilining etnomadaniy ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

Tarixiy xotira va madaniy kod: Har bir til o‘zida xalqning ko‘p asrlik tafakkur tarzini, axloqiy me’yorlari va estetik qarashlarini saqlaydi. Ona tilini chuqur o‘zlashtirmagan avlod Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdulla Qodiriy kabi mutafakkirlarning boy ilmiy va badiiy merosidan ma’naviy ozuqa olish imkoniyatidan mahrum bo‘ladi.

Lisoniy ekologiyani saqlash: Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va yoshlar nutqida xorijiy tillardan (xususan, ingliz va rus tillaridan) o‘rinsiz o‘zlashmalarning kirib kelishi, varvarizm va jargonlarning ko‘payishi kuzatilmoqda. Ona tili fani yoshlarda til madaniyatini tarbiyalash, adabiy til me’yorlariga hurmat bilan qarash va so‘z qo‘llash mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Milliy birdamlik omili: Davlat tili jamiyatdagi barcha ijtimoiy qatlamlarni yagona maqsad yo‘lida birlashtiruvchi, fuqarolik mas’uliyati va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlovchi asosiy ijtimoiy institutdir.

2. XXI asr ko‘nikmalari (4K modeli) va shaxs tafakkurining shakllanishi

Zamonaviy pedagogika va xalqaro baholash dasturlarida (masalan, PISA, PIRLS) ta’lim samaradorligi 4K modeli — tanqidiy fikrlash (*critical thinking*), kreativlik (*creativity*), kommunikatsiya (*communication*) va kollaboratsiya (*collaboration*) ko‘nikmalari bilan o‘lchanadi [5]. Psixolingvistik va neyrolingvistik tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, inson miyasining mantiqiy tahlil qilish, sintezlash va abstrakt fikrlash apparati bevosita uning ona tilidagi lug‘at boyligi hamda sintaktik tafakkur darajasiga tayanadi.

Mashhur tilshunos J. Kamminsning “lingvistik o‘zaro bog‘liqlik” (*linguistic interdependence*) nazariyasiga ko‘ra, shaxsning ona tilidagi kognitiv-akademik til ko‘nikmalari qanchalik rivojlangan bo‘lsa, u ikkinchi va uchinchi xorijiy tillarni ham shunchalik tez va chuqur o‘zlashtiradi [6]. Bu borada ona tili fanining o‘rni beqiyosdir:

Tanqidiy va tahliliy tafakkur poydevori: O‘quvchi o‘z ona tilida murakkab ilmiy yoki publitsistik matnni tahlil qilish, fakt va fikrni ajratish, matn ostidagi yashirin ma’noni (subtekstni) anglash va o‘z nuqtayi nazarini mantiqiy dalillash ko‘nikmasini egallamasa, u aniq va tabiiy fanlarni ham yuzaki, shunchaki yodlash orqali o‘zlashtiradi.

Nutq madaniyati va pragmatik kompetensiya: Zamonaviy mehnat bozorida (biznes, boshqaruv, diplomatiya, jurnalistika, huquq va IT sohalarida) fikrni qisqa, aniq, mantiqiy izchil va auditoriya psixologiyasiga mos tarzda yetkazish kasbiy muvaffaqiyatning hal qiluvchi omiliga aylangan. O‘zbekistonning yangi avlod “Ona tili” darsliklarida nazariy grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechilib, aynan o‘qib tushunish, tinglab tushunish, yozish va gapirish kabi to‘rtta amaliy nutqiy ko‘nikmani rivojlantirishga ustuvorlik berilayotgani zamon talabiga to‘liq mos keladi [7].

Kreativ yozuv va ijodiy salohiyat: Ona tilining sinonimik, frazeologik va uslubiy boyliklaridan unumli foydalanish insonda nostandart fikrlashni, ijodiy matnlar yaratishni va hissiy intellektni (EQ) rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar, kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellekt asrida ona tili

Bugungi kunda har qanday tilning xalqaro nufuzi va kelajagi uning internet tarmog‘i, raqamli platformalar va sun’iy intellekt (SI) tizimlarida qay darajada integratsiyalashgani bilan belgilanadi. Kompyuter lingvistikasi va tabiiy tilni qayta ishlash (*NLP — Natural Language*

Processing) sohalarining jadal rivojlanishi ona tili fani oldiga mutlaqo yangi ilmiy-amaliy vazifalarni qo‘ymoqda [8].

Agar til raqamli texnologiyalar tiliga aylanmasa, u kelajak avlod nazarida "eski" yoki "nofaол" til sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bois, zamonaviy tilshunoslikda quyidagi yo‘nalishlar strategik ahamiyat kasb etmoqda:

Milliy korpus va elektron ma’lumotlar bazasi: O‘zbek tilining milliy korpusini (badiiy, ilmiy, rasmiy va og‘zaki nutq matnlari bazasini) boyitish, elektron izohli va terminologik lug‘atlar, avtomatik imlo tekshiruvchi dasturlar hamda morfologik-sintaktik analizatorlarni yaratish tilshunoslar va dasturchilarning uzviy hamkorligini talab etadi.

Sun’iy intellekt va katta til modellari (LLM): Zamonaviy sun’iy intellekt tizimlari, mashina tarjimasi (Google Translate, DeepL kabi platformalar) hamda ovozli yordamchilar o‘zbek tilida xatosiz, adabiy me’yorlarga mos va tabiiy muloqot qila olishi uchun internet tarmog‘ida sifatli, tahrirlangan va ilmiy asoslangan o‘zbekcha kontent hajmini keskin oshirish zarur [9].

Raqamli savodxonlik va mediasavodxonlik: Internet makonida feyk (soxta) axborotlarni aniqlash, manipulyativ sarlavhalarni tanqidiy baholash va tarmoqlarda yozma muloqot madaniyatiga (netiketga) rioya qilish bevosita ona tili fanidan olingan bilim va ko‘nikmalarga tayanadi.

4. Zamonaviy ta’lim tizimida ona tilini o‘qitish metodikasini yangilash zarurati

Yuqoridagi omillar ona tili fanini o‘qitish metodikasini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. An’anaviy yondashuvda o‘quvchi gap bo‘laklari yoki so‘z turkumlarini nazariy jihatdan tahlil qilishni bilsa-da, amaliy hayotda oddiy ariza, tahliliy maqola yoki ishbilarmonlik xatini savodli yoza olmasligi kuzatilar edi. Zamonaviy ta’lim esa kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchini real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi:

Fanlararo integratsiya (STEAM va gumanitar fanlar uyg‘unligi) orqali o‘quvchilarda ilmiy-ommabop uslubda fikr yuritish malakasini shakllantirish;

Loyiha asosida o‘qitish (*Project-Based Learning*) texnologiyalaridan foydalanib, yoshlarni o‘zbek tilidagi raqamli kontentlar, podkastlar va ilmiy loyihalar yaratishga jalb etish;

Baholash tizimini yod olingan qoidalarni tekshirishdan funksional savodxonlik va matn yaratish mahoratini baholashga yo‘naltirish.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv va raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan zamonamizda ona tili fanining ahamiyati nafaqat saqlanib qolmoqda, balki jamiyat taraqqiyotini belgilovchi strategik omil darajasiga ko‘tarilmoqda. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bugungi davrda ona tili ta’limi quyidagi uchta o‘zaro bog‘liq maqsadga xizmat qilishi shart:

Milliy-ma’naviy barqarorlikni ta’minlash: Globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni, tarixiy xotirani va adabiy til me’yorlarini asrab-avaylash orqali yosh avlodda sog‘lom dunyoqarash va ma’naviy immunitetni shakllantirish.

Intellektual va kommunikativ salohiyatni yuksaltirish: Ona tilini mukammal egallash orqali shaxsning tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, uni boshqa xorijiy tillarni hamda zamonaviy fanlarni chuqur o‘zlashtirishga tayyorlash.

Raqamli makonda tilning raqobatbardoshligini oshirish: Kompyuter lingvistikasi, milliy til korpusi va sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish orqali o‘zbek tilini jahon axborot makonining faol va to‘laqonli subyektiga aylantirish.

Shunday ekan, zamonaviy ona tili fani shunchaki grammatik qoidalar majmuasi emas, balki millatning intellektual kelajagini quruvchi, shaxsni global dunyoda o‘z o‘rnini topishga tayyorlovchi asosiy poydevordir. Ona tilini chuqur o‘rganish, uni zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish har bir ziyoli, pedagog va yosh avlodning eng muhim burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2019.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6084-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.

3. UNESCO. *World Atlas of Languages: Linguistic Diversity and Digital Inclusion Report*. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 148 p.

4. Mahmudov N. *Til tilsimi tadqiqi*. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2017. – 176 b.

5. Trilling B., Fadel C. *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. – San Francisco: Jossey-Bass, 2021. – 256 p.

6. Cummins J. *Rethinking the Education of Multilingual Learners: A Critical Analysis of Theoretical Concepts*. – Bristol: Multilingual Matters, 2021. – 432 p.

7. Mavlonova K., Hakimova N. va boshq. *Ona tili: Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun yangi avlod darsliklari metodikasi*. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2023. – 192 b.

8. Abdurahmonova N. *Kompyuter lingvistikasi: O‘zbek tilining elektron resurslari va tabiiy tilni qayta ishlash*. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 220 b.

9. Jurafsky D., Martin J. H. *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition* (3rd ed.). – Stanford University Press, 2024. – 640 p